

Het
GOUDA
Boek

ad
no
s.

flu

Die yffel

Marc Couwenbergh

Het
GOUDA
Boek

 BOOKS

Met medewerking van:
Streekarchief Midden-Holland, Museum Gouda en Bibliotheek Gouda

Tot 1400 Stad in het veen	8
1400 - 1500 Gouda groeit en bloeit	36
1500 - 1600 Stad van tolerantie	60
1600 - 1700 Bolwerk van calvinisten	104
1700 - 1800 Decadentie en oproer	154
1800 - 1900 Stad vol armoede	182
1900 - 1950 Gouda moderniseert	224
1950 - 2011 Stad in het Groene Hart	260
Over de auteur	286
Colofon	288

WOORD VOORAF

Gouda is één van de meest bekende steden van Holland, zeker ook bij buitenlanders, dankzij typisch Goudse 'producten' als de Goudse kaas, stroopwafels, plateel en niet te vergeten de Goudse Glazen die tot de absolute wereldtop behoren van de glas-in-loodkunst.

Hoewel Gouda geldt als de 'zesde stad van Holland' wijkt de geschiedenis van Gouda af van die van andere Hollandse steden als Delft of Leiden die hun grootste pracht en praal beleven in de zeventiende eeuw. De glorie van Gouda begint veel vroeger en bereikt zijn hoogtepunt in de zestiende eeuw in die Goudse Glazen in de herbouwde Sint Janskerk.

Duizend jaar geschiedenis kent Gouda die sinds 2002 zijn samengevat in 'Duizend jaar Gouda Een stadsgeschiedenis' geschreven in bijna duizend pagina's door een keur aan historici. Over allerlei deelaspecten van die geschiedenis zijn talrijke boeken geschreven. Wat echter ontbrak was een makkelijk toegankelijk boek over de duizend jaar geschiedenis van Gouda.

In die leemte voorziet 'het GOUDA boek'. Het presenteert 285 momenten uit die geschiedenis, voorvallen, mensen en monumenten die de Goudse geschiedenis kleur geven, zonder de pretentie uitputtend en definitief te zijn.

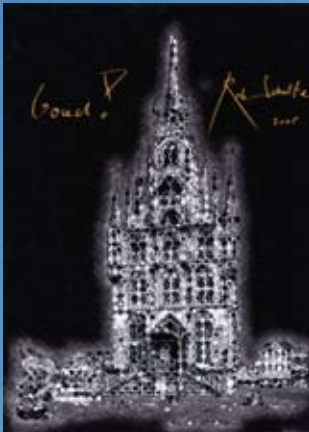
STAD IN HET VEEN

De geschiedenis van Gouda begint met de ontginning van de ontoegankelijke veenmoerassen tussen de Hollandse duinen en Utrecht. Voor die tijd woonden daar alleen mensen langs de oevers van de rivieren die er doorheen stromen. Zowel de bisschoppen van Utrecht als de graven van Holland maken aanspraak op het gebied en geven land uit ter ontginning. De Hollandse graven verstevigen door de ontginningen hun oorspronkelijke, letterlijk smalle machtsbasis in de kuststrook. Gouda dat begint met een motte, een versterkte heuvel, op de oever van de Gouwe, behoort al snel tot Holland, maar Utrecht is nooit ver weg. Daarom krijgt de stad ook zijn singels en omwalling. Een rechtstreeks treffen tussen Holland en Utrecht blijft Gouda bespaard, maar de stad ontkomt niet aan oorlogsgeweld. Geschillen tussen rivaliserende families van edelen groeien uit tot de Hoekse en Kabeljauwse Twisten. Gebouwd op de hoek tussen IJssel en Gouwe, aan de enige noord-zuidverbinding in Holland, profiteert Gouda van de steeds toenemende handel per schip. Al vroeg krijgt Gouda stadsrechten en mag de stad namens de graven van Holland tol heffen. Een privilege dat Gouda zal behouden tot het einde van de achttiende eeuw. De Gouwenaars weten een smakelijk bier te brouwen dat goed houdbaar is en dus geëxporteerd kan worden. Daarmee legt Gouda de basis voor haar economie en lonkt een gouden toekomst.

Glom Gouda van het goud?

“... bij chronijkschrijvers veel gedisputeert word van der naam deser stad, de een seggende dat se gecoomen is van een vrou Gouwe genaemt, die eertijds grondvrouwe was deser stede, d’andere dat se deesen naam soude vercreegen hebben van sekere vergulde plaaten daar mede voortijds den toorn [= toren] derselver stede tot ostentatie van de glorieuse magnificentie becleedt is geweest...”

Hoe kwam Gouda aan haar naam? Heette de oermoeder van de stad, vrouw Gouwe? Of was de toren destijds bekleed met goud? Waarschijnlijker is dat de naam is afgeleid van het rivierviertje waaraan de stad ontstond: de Gouwe. Maar zoals elk veenrivierviertje, kleurde de Gouwe modderig zwart. Waar het goud van Gouda vandaan komt, blijft een raadsel.

Deze impressie van het Goudse stadhuis door kunstenaar Rob Scholte laat historisch Gouda glanzen. Scholte maakte deze zeefdruk ‘Goud!’ in 2005 in opdracht van Kunstuitleen Gouda Regio en de gemeente Gouda in een oplage van honderd stuks op formaat van 80 x 60 cm.

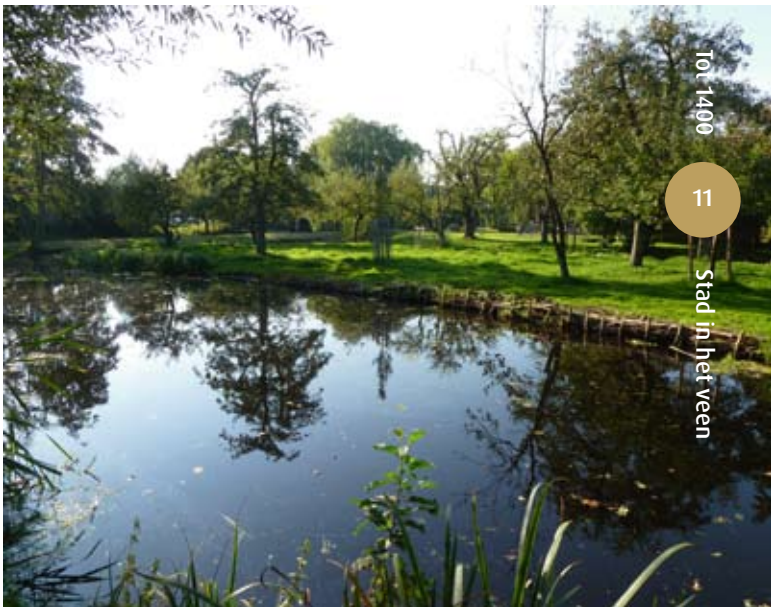
Stad in het veen

De geschiedenis van Gouda begint tussen 1100 en 1200 aan de oever van het veenriviertje de Gouwe. Dat begon ter hoogte van het huidige Boskoop en kronkelde naar het zuiden tot het uitmondde in de IJssel, één van de aftakkingen van de Rijn. De oevers waren stevig zand. Wat verder van het water af, zakte je weg in het veen. Wat nu het Groene Hart is, was één uitgestrekt veenmoeras. Van oudsher woonden mensen er alleen op de oevers van de rivieren en achter de duinen, maar sinds het jaar 1000 trok men toch de veenmoerassen in om er landbouwgrond van te maken. Moeilijk was dat niet. Je moest alleen sloten graven en dan liep het water vanzelf weg. Het veen lag nog zo'n twee meter boven de zeespiegel. Het ontgonnen land had een vaste maat van 1250 x 113 meter, haaks op de rivier. Omdat het land was gekocht van de graven van Holland of de bisschoppen van Utrecht werden de ontginning 'copen' genoemd.

Oudste plekje van Gouda?

In een oorkonde uit 1139 komt de naam Gouda voor het eerst voor, geschreven in een Latijnse variant: Golda. Met deze oorkonde schonk de bisschop van Utrecht nieuw ontgonnen land langs de Gouwe aan een kloosterorde. De oorkonde bakent het land af door de namen van de eigenaren van het land er boven en onder te noemen. Maar die namen zeggen ons niets. Toch vermoeden historici dat het gaat om Bloemendaal. In 1996 vonden archeologen aan de Bloemendaalseweg sporen terug van het 'Oude Kerkhof' dat genoemd wordt sinds de vijftiende eeuw. Sommigen opperden dat daarmee het oudste plekje van Gouda was teruggevonden. Maar anderen stellen dat dit stuk van Bloemendaal pas aan het eind van de dertiende eeuw werd ontgonnen. En toen had Gouda al stadsrechten. Zeker is wel dat de Bloemendaalseweg ook toen al de ontsluiting was van dit veengebied.

Tot 1400

11

Stad in het veen

Sommige historici menen dat dit het oudste plekje van Gouda is. Links in de achtergrond loopt de Bloemendaalseweg.

De motte

Langs de Gouwe, even voordat die in de IJssel stroomt, bouwen de eerste heren van Gouda aan het begin van de twaalfde eeuw een motte. Ze werpen een heuvel op van zo'n zes meter hoog, zetten er een versterking op en graven er een gracht omheen. Als de vijand komt, of het water stijgt, trekt iedereen zich terug op de motte. De huidige Molenwerf loopt precies over de restanten van de motte heen. Je passeert nog altijd twee grachtjes die rondlopen en de oorspronkelijke motte markeren. Tegen de motte aan lag de voorhof met huizen, boerderijen, een akker en een boomgaard; daar waar nu Museum Gouda is tot aan de huidige Haven. Waarschijnlijk bouwde men ook al snel vlak naast de motte een kapel op de plek waar nu de toren van de Sint Janskerk staat.

Met papa bootje varen door het grachtje dat eens rond de motte liep.

In naam der keizer: breek open die dam!

Hollandse graven, of Utrechtse bisschoppen, allemaal waren ze onderdanig aan de keizer van het Heilig Roomse Rijk. In 1165 beveelt deze, Frederik Barbarossa, de graaf van Holland om de dam in de Oude Rijn bij Zwammerdam open te breken. De dam moest voorkomen dat Holland overstromde. In 1122 had de bisschop van Utrecht namelijk een dam gelegd in de Rijn bij Wijk bij Duurstede, waardoor er veel minder water door de Oude Rijn stroomde en de monding bij Katwijk verzandde en het waterpeil in de Oude Rijn steeg en Holland overstromde. Door de 'Zwammerdam' bleef Holland droog, maar overstromden de Utrechtse oevers van de Oude Rijn. Utrecht had daarom de hulp ingeroepen van het hoogste gezag. Uiteindelijk sluiten Holland en Utrecht een compromis: er komt een opening in de 'Zwammerdam'.

Hoog torent Frederik Barbarossa, keizer van het Heilig Roomse Rijk, uit boven de Oude Rijn aan het eind van de Zwammerdamse Brugstraat. Het beeld werd daar in 1965 op een hoge zuil geplaatst ter gelegenheid van 800 jaar betrekkingen tussen Holland en Utrecht op waterstaatkundig gebied. Het beeld is gemaakt door Theo van der Nahmer (1917-1989).

Zo mondt tegenwoordig de Gouwe uit in de Oude Rijn bij Alphen aan den Rijn. De Oude Rijn komt van rechts en stroomt links richting Leiden en Katwijk.

De eerste noord-zuidverbinding

Het veenriviertje de Gouwe ontsprong in het midden van het veengebied, ongeveer bij wat nu Boskoop is en stroomde in zuidoostelijke richting naar de Hollandse IJssel. Om de ontginning van het veen ten noorden van de Gouwe te vergemakkelijken, graaft men rond 1220 een afwateringskanaal van de Gouwe noordwaarts tot aan de Oude Rijn. Het water uit het veen kan dus voortaan via de Rijn worden afgevoerd. Met dit Gouwekanaal ontstaat ook een unieke noord-zuidverbinding over water die de naam krijgt 'Binnen dunen': de enige alternatieve route liep over zee. 'Binnen dunen' wordt de belangrijkste handelsroute van Holland en geeft een enorme impuls aan de ontwikkeling van Gouda, dat strategisch ligt aan het begin van 'Binnen dunen'.

Van de Gouwe in de Haven

Rond dezelfde tijd dat de Gouwe de eerste noord-zuidverbinding wordt, 1220, graaft Gouda de Haven als een korte, bijna rechte verbinding tussen Gouwe en IJssel. Hoe de Gouwe oorspronkelijk liep, weten we niet zeker. Komend vanuit het noordwesten stroomde de Gouwe ongeveer zoals die vandaag nog doet, langs de motte, tot waar nu de Spieringstraat loopt en van daar verder richting IJssel. Dat laatste stuk was blijkbaar een belemmering voor de scheepvaart, zodat de Haven nodig was. Die kreeg hoge walkanten om te voorkomen dat de stad onder zou lopen. De IJssel is immers een getijderivier met eb en vloed.

Vanaf de Hoornbrug over de Gouwe werd naar rechts de Haven gegraven, richting IJssel. De Gouwe liep rechtdoor en doet dat nog steeds. Links is te zien hoe het water verdwijnt onder de Dubbele Buurt om uit te komen in het grachtje Achter de kerk, langs de voormalige motte.

In de polders rond Gouda zijn nog oude waterwerken te vinden als deze sluis bij Moordrecht.

Heemraadschap krijgt bevoegdheden

In 1255 belooft graaf van Holland, Willem II, dat hij geen schutsluis bij de Spaarndam zal bouwen zonder overleg met de heemraden. Kort daarvoor had hij dat wel gedaan, waarover de heemraadschappen blijkbaar ontstemd waren. De op schrift gestelde belofte onderstreept dat de heemraden een factor van betekenis zijn. Het document is het oudste in het archief van het waterschap Rijnland. De graaf beseftte dat afspraken met lokale bestuurders over waterbeheer en onderhoud van sloten en dijken noodzakelijk waren voor het voortbestaan van Holland. Door de verzanding van de monding van de Oude Rijn bij Katwijk waren er rond het jaar 1200 kanalen naar het Spaarne en het IJ gegraven als een uitweg voor het water naar het noorden. Maar daardoor kwam Holland in open verbinding met de Zuiderzee en dreigde overstroming bij noordwesterstorm. Een dam in het Spaarne en een dijk langs het IJ moest dat voorkomen.